

ОРГАНІЗАЦІЯ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ВНЗ

Проблема вдосконалення процесу набуття знань у ВНЗ стає особливо актуальною у зв'язку з тим, що індивідуалізація навчання студентів пов'язана, перш за все, з інтенсифікацією самостійної пізнавальної діяльності, яка базується в основному на сучасних методах і технологіях навчання. Усе це дає можливість студентам не тільки за більш короткий термін набутти необхідних професійних знань, умінь і навичок, а й успішно поєднувати навчання у ВНЗ з іншими видами діяльності.

Мета статті – проаналізувати процес адаптації студентів першокурсників до самостійного навчання у ВНЗ.

Практика вузівського навчання показує, що інтерференція шкільних стереотипів навчальної праці особливо відчутно позначається тоді, коли з першокурсниками не проводиться спеціальна робота, спрямована на осмислення ними особливостей вузівського навчання, і їх увага не акцентується на необхідності оволодіння новими методами навчальної праці. Унаслідок цього студенти не усвідомлюють специфіки навчання в нових умовах і продовжують користуватися шкільними методами.

Результати проведеного нами дослідження засвідчили, що 87,3% студентів підтвердили існування відмінностей між навчанням у школі та ВНЗ, водночас 47,5% з них у навчальній роботі користуються вміннями та навиками, набутими в школі. Це в основному студенти, успішні на “добре” і “відмінно”, які і в шкільні роки досить серйозно ставилися до підготовки домашніх завдань. Оскільки шкільні методи організації самостійної роботи давали гарні результати, то, природно, що цей стиль роботи залишився в них незмінним, проте успішність у ВНЗ помітно знизилася.

Частина студентів (23,7%) наголошує, що в організації їх самостійної роботи у ВНЗ відбулися деякі зміни, але при цьому визнає, що в школі вони працювали систематично й значно більше. Вони пояснюють це тим, що в шкільній системі навчання з її методами домашніх завдань, постійним контролем і оцінкою знань самостійна робота є обов'язковою. Лише 15,6% опитаних першокурсників наголошують на певних поліпшеннях в організації їх самостійної роботи. Решта студентів (13,2%) узагалі не змогла дати зрозумілих відповідей. Зокрема, ця група студентів відрізняється найнижчими показниками успішності.

Кожному першокурснику доводиться зрештою виробляти індивідуальну систему самостійної роботи, у якій відображаються його реальний бюджет часу й рівень початкової підготовленості, наявність стійких навичок розумової праці та здібностей, працьовитість, методичне й матеріальне забезпечення цієї роботи тощо.

Як показують спостереження, для багатьох студентів вироблення подібної системи виявляється особливо важким у зв'язку з тим, що, на відміну від середньої школи, навчання у ВНЗ спирається на самостійну роботу тих, хто навчається. Крім того, більшість учнів до вступу до ВНЗ не має стійких навичок роботи з навчальною літературою, яка, як правило, буває написана бідною науковою мовою і тому вимагає певних навичок при її читанні, до чого студенти, які починають навчатися, бувають найчастіше не готові.

Таким чином, наявна суперечність між об'єктивною необхідністю широко використовувати в самостійній роботі літературу й готовністю студентів до цього. Ця суперечність може бути вирішена тільки кожним студентом особисто за рахунок постійної практики, що сприяє виробленню необхідних навичок.

Необхідно також відзначити, що сьогодні практично повсюдно підкреслюється актуальність завдання навчити студентів вчитися. Сама думка про те, що система організованого навчання повинна озброїти студентів не тільки знаннями того чи іншого навчального предмета, а й способами ефективного засвоєння цих знань, не є принципово новою для педагогіки вищої школи. Вона давно обговорюється й формулюється в контексті проблем активізації пізнавальної діяльності студентів, організації їх самостійної роботи, адаптації студентів початківців до умов навчання у ВНЗ, особливо останніми роками, коли були особливо ясно осмислені ті вимоги, які сучасна вища освіта висуває до якості навчальних умінь студентів, а також необхідність підготовки фахівців, здатних продовжувати свою освіту за стінами навчального закладу безпосередньо в ході професійної діяльності. Нормування у студентів умінь вчитися виступило найважливішим самостійним завданням вузівського навчання.

Його вирішення здійснюється за допомогою розробки спеціальних курсів, що мають своєю метою підвищення якості навчальних умінь студентів. На сьогодні до навчальних планів педагогічних ВНЗ включено обов'язковий предмет – “Вступ до спеціальності”, що вивчається на першому курсі. Проте просте ознайомлення з його змістом засвідчує, що він не охоплює широкого кола питань, пов'язаних з формуванням навчальної діяльності. Обсяг спеціально відведеного розділу (2–4 години) у кращому разі дає змогу лише частково розкрити яку-небудь грань навчальної діяльності студентів (частіше дієво-операційну), залишаючи поза увагою багато важливих моментів, які включає це широке поняття. Це підтверджують дослідження В.Л. Крайника [5], який виявив, що курс “Вступ до спеціальності” як першочерговий засіб формування навчальної діяльності відзначило лише 9,5% студентів. Неоднозначність обговорюваного курсу неодноразово підкреслювалася в багатьох педагогічних дослідженнях [2; 8; 9].

Таким чином, викладання курсу “Вступ до спеціальності” не дає змоги ефективно вирішувати завдання цілеспрямованого формування навчальної діяльності студентів. Водночас важливо відзначити, що цей курс надзвичайно необхідний у ВНЗ. Він запитаний, його роль і місце визначені в освітній практиці вищої школи. Низька ж ефективність курсу у формуванні навчальної діяльності студентів пояснюється тим, що він за своїм призначенням не покликаний вирішувати цю проблему. Курс “Вступ до спеціальності” має свої предмет, мету та завдання, дещо відмінні від наших завдань, тому його викладання об'єктивно може розглядатись лише як допоміжний спосіб формування навчальної діяльності студентів першого курсу.

Вирішення цієї проблеми ряд дослідників вбачає у використанні в навчальному процесі ВНЗ спецкурсів і спецсеминарів навчального типу. Так, Н.В. Соловйова для навчання студентів, вироблення в них навичок навчальної праці пропонує використовувати спеціальний ввідний тиждень [6]. Т.А. Нечаєва висуває ідею навчального семінару, присвяченого адаптації студентів до ВНЗ і формування в них умінь вчитися самостійно [10]. У багатьох ВНЗ введено обов'язкові або

факультативні курси з культури та гігієни розумової праці, навчальної роботи студентів, видаються методичні посібники і практичні рекомендації [4; 7].

Аналіз практики упровадження курсів з формування навчальної діяльності показує, що найбільший ефект досягається при їх проведенні в перший місяць навчання у вищій школі. У цей період першокурсники переживають найскладніший момент адаптації й особливо відчувають недостатню підготовленість до продовження освіти у ВНЗ. Отже, саме на цьому відрізку навчання доцільно зосередити основні зусилля у вирішенні поставлених завдань, про що свідчать і дані анкетування, яке виявило принципову згоду із цим 95,7% опитаних. При більш тривалому проведенні курсу (протягом першого семестру або навіть навчального року) спостерігається “запізнення” навчального матеріалу, який не встигає за навчальними потребами студентів. У результаті у першокурсників починають спонтанно нормуватися далеко не найпродуктивніші стереотипи навчання [5].

Наступною проблемою, що була наявною в практиці вищої школи, є побудова самого процесу навчання. Тут, перш за все, постає запитання: як слід здійснювати формування навичок навчальної праці: шляхом побудови спеціального курсу чи в рамках дисциплін, які викладають у ВНЗ? Деякі дослідники вважають, що формування навичок навчальної праці можна здійснювати лише під час навчання конкретних навчальних предметів. При цьому правильно наголошується, що навчальні вміння формуються на конкретному наочному змісті й набувають своєї “надпредметності” тільки в значенні можливостей перенесення в різні конкретні умови [3, с. 16]. Інші виступають за введення спеціального курсу, оперуючи тим, що студенти мають спочатку засвоїти структуру навчальної праці, яка розширюватиметься і збагатить при вивченні спеціальних дисциплін [1, с. 63].

Що ж ми маємо насправді? На запитання анкети: “Яким чином Ви одержуєте знання про раціональне навчання у ВНЗ?” – 83,4% студентів-першокурсників відповіли, що їм тільки випадково були дані вказівки щодо успішного навчання. Ці вказівки обмежуються рекомендацією необхідної літератури (76,8%), раціональної роботи в бібліотеці, орієнтацією на ефективне конспектування лекцій тощо. Студенти найчастіше одержують такі поради: як готуватися до іспиту, як працювати з книгою, як скласти конспект, як писати курсову роботу тощо. Рідше – як виділити головне з прочитаного, як раціонально читати, як складати тези тощо.

Водночас студенти хотіли б одержати поради або вправи з таких питань: як раціонально запам’ятовувати матеріал, як раціонально читати, як готуватися до іспиту та заліку, як писати реферат і курсову роботу тощо. Більше ніж половина студентів – 56,7% – хотіла б одержати ці поради протягом занять, 40,3% – на початку навчання, 26,5% – на початку вивчення окремих предметів. Багато студентів відчувають потребу і в тому, і в іншому.

Дані опитування і їх аналіз дають нам підстави зробити такі висновки:

1. Студенти усвідомлюють особливості навчання у ВНЗ і пов’язують його специфіку і збільшеною самостійністю. Переважна фіксація більшістю студентів цієї властивості навчання свідчить про потребу у вільній, жорстко не програмованій у всіх її проявах навчальній активності.

2. Проте разом з потребою та прагненням до саморегульованого навчання студенти відчувають потребу в допомозі викладачів, особливо щодо найактивніших методів навчальної діяльності: реферування, резюмування, письмового вислову, засвоєння прийомів мислення.

3. Певний успіх у навчанні у студентів пов'язаний, перш за все, з великим внеском викладачів у цю сферу навчання, допомогою в конкретних навчальних уміннях, підвищенням рівня самоорганізації навчання в результаті спільного вирішення навчальних завдань у студентських групах.

Виходячи з виказаних вище положень, на факультеті фізичної культури ХНПУ імені Г.С. Сковороди для розширень знань студентів першого курсу за технологією вузівського навчання, крім курсу “Вступ до спеціальності”, прочитаний спецкурс “Організація і технологія навчальної праці студентів”, розрахований не тільки на здобуття студентами узагальнених знань про навчальну діяльність, а й специфіки навчальної праці на факультеті. Спецкурс дав певні позитивні зрушення як у здійсненні навчальної праці, так і в задоволеності студентів навчальною діяльністю.

Водночас виникли проблеми, суть яких полягає в такому:

1. Засвоєння наукових основ технології навчальної праці студентами відбувається паралельно зі стихійним її формуванням, оскільки читання спецкурсу й вивчення інших дисциплін тех відбувається паралельно, що призводить до того, що, крім освоєння здобутих знань за технологією навчальної праці, у студентів нагромаджується негативний досвід навчання (механічне перенесення наявних шкільних умінь і навичок навчальної праці на вузівське навчання).

2. Незважаючи на зацікавленість деканату й окремих викладачів у цій роботі, наголошувалася епізодичність і фрагментність, оскільки вона чітко не регламентувалася, і головне – студенти ставилися до спецкурсу не як до інтегруючого предмета, спрямованого на оптимізацію процесу їх навчання, а як до вимог, що стосуються саме цієї дисципліни. Лише 29,7% з них змогли більш-менш успішно перенести одержані знання на свою навчальну діяльність.

3. Крім того, одержано дані про те, що першокурсники, як правило, стикаються із суперечностями між бажанням скоріше залучитися до професії та необхідністю вивчення фундаментальних дисциплін. Вони навіть до кінця навчального року слабко знайомі з логікою навчального плану, системою дисциплін, що вивчаються, і їх подальшою спадкоємністю. До цього додається недостатньо чітке уявлення про майбутню професійну діяльність, про вимоги, які висуваються професією до особистості, що призводить до зменшення кількості студентів, задоволених організацією навчання у ВНЗ і професійним вибором.

Вирішення названих проблем вимагає продовження експериментальної роботи з удосконалення процесу спадкоємності вищої й середньої школи, навчання студентів технології навчальної праці. Головне значення вже виконаної роботи полягає в тому, що вона дала нам підстави зробити висновок, що безсистемне введення будь-яких спецкурсів, спецсеминарів не дасть бажаних результатів. По суті процес адаптації студентів до умов ВНЗ і оволодіння основами навчальної діяльності відбувається методом спроб і помилок, що спонукало до пошуку більш конструктивних форм цієї роботи.

За основу взято традиційну семестрову роботу ВНЗ, було прийнято рішення про введення додаткового “ввідного” семестру між школою і ВНЗ, який би сприяв успішному вирішенню вказаних і багатьох інших проблем, зумовлених переходом вчорашніх школярів до вузівського навчально-виховного процесу.

Мета “ввідного” семестру – удосконалення навчально-виховного процесу в роботі зі студентами першого курсу. Завдання семестру:

1. Підвищити ефективність процесу адаптації студентів-першокурсників до умов ВНЗ, почати роботу з формування колективу групи.
2. Підготувати студентів до вузівського навчального процесу.
3. Розширити й поглибити знання студентів про вибрану професію.
4. Підготувати студентів до участі в основних видах діяльності у вільний час.

Вирішення першого завдання пов’язано з отриманням студентами інформації про початкові вимоги ВНЗ: статут, права й обов’язки студентів, навчальні дисципліни тощо. Головні зусилля студентів спрямовані на закріплення їх у новому статусі на самоствердження в нових умовах. Реалізація цього завдання пов’язана з максимальною активністю наставника (куратора) групи, який є основним виразником вимог, інформації про ВНЗ. У нього має бути установка на встановлення демократичних відносин зі студентами, духовних контактів. Куратор повинен залучити студентів до життя групи, сформувати потребу в спілкуванні. Необхідно в період “ввідного” семестру сформувати актив групи, навчити його технології суспільної роботи.

Реалізація наступного напрямку “ввідного” семестру не викликала для нас труднощів. Був використаний традиційний курс “Вступ до спеціальності”.

Як відомо, мета вищої школи – забезпечити не тільки високий рівень професійної підготовки майбутнього вчителя, а й формування його як всебічно розвинутої особистості. Ця вимога до ВНЗ зумовлена рядом причин:

- по-перше, об’єктивні тенденції суспільного розвитку передбачають виховання вчителя як всебічно розвинутої особистості;
- по-друге, студентські роки, як правило, припадають на той вік, коли найбільш інтенсивно відбувається процес формування особистості вчителя;
- по-третє, перед випускниками ВНЗ – майбутніми представниками інтелігенції навіть у сфері їх професійної діяльності стоять завдання, для вирішення яких недостатньо самої лише професійної підготовки, а необхідні також певні знання, уміння, навички в суспільно-організаторській, науково-дослідній та інших видах діяльності.

Тому навчально-виховна робота, яка здійснюється у ВНЗ, далеко виходить за рамки суто професійної підготовки та включає ряд важливих компонентів, що сприяють всебічному розвитку особистості майбутнього вчителя: інформаційно-комунікативних, естетичних, спортивно-оздоровчих тощо. Деякі з них повністю або частково регулює ВНЗ, інші більшою мірою залежать від самого студента і ряду зовнішньовузівських факторів.

Тому успішне вирішення наступного завдання видається нам дуже важливим результатом “ввідного” семестру.

На факультеті фізичної культури відповідно до його специфіки більшість студентів уже залучена до спортивної діяльності. Набагато складніше залучити їх до інших видів діяльності. Так, проведені нами дослідження засвідчили, що активно науковою роботою на факультеті займається 17,4% студентів; суспільною – 26,9%; естетичною – 16,8%. Тобто активність студентів в основному низька, що, на думку студентів, зумовлено рядом причин:

- нестачею вільного часу – 62,3%;
- невмінням організувати свій вільний час – 44,5%;

- втотою після навчальних занять – 39,2%;
- поганою організацією навчально-виховної роботи на факультеті – 28,4% тощо.

Ретельний аналіз одержаних даних, бесіди зі студентами дали нам змогу зробити висновок про те, що такий фактор, як невміння організувати свій вільний час хоча й займає в переліку причин низької активності студентів у вказаних видах діяльності друге місце, однак є чи не найважливішим, тому що не кожний студент усвідомлює власну неорганізованість. Серед пропозицій студентів багато таких, які стосуються навчання їх організації життєдіяльності.

Перш ніж розпочати реалізацію цих пропозицій, необхідно чітко уявити, як формуються дії організації часу в життєдіяльності студентів: стихійно, в умовах вузівського навчання чи їх треба спеціально навчати?

Проведене нами дослідження зі студентами старших курсів показало, що поступального розвитку вмінь організації життєдіяльності та стихійного освоєння всього складу необхідних дій і операцій не відбувається. Більшість опитаних студентів або зовсім не планує свій час (15,4%), або планує його час від часу (57,1%). Близько третини старшокурсників так і не навчилися раціонально розподіляти час між навчанням, відпочинком, заняттями спортом тощо. Хибує в них і виконавчий контроль, лише 39,8% студентів завжди виконують заплановане. Водночас більшість опитаних студентів (75,0) переконана, що раціональне планування часу життя допомагає успішно вчитися у ВНЗ.

Бюджет часу студента складається з різних видів навчальної й позанавчальної діяльності. Навчальний день студента досить ущільнений і разом з позааудиторними заняттями становить 8–12 годин на добу. Якщо час аудиторних занять досить стабільний (6–8 годин), то час на самопідготовку до них значно варіює. Так, 33,1% опитаних студентів витрачають на самопідготовку менше ніж одну годину; 44,3% – від 1 до 3 годин; 21,8% – від 3 годин.

Позанавчальний час студентів з певною часткою умовності можна поділити на три частини: час, безпосередньо не пов'язаний з виконанням навчальних обов'язків (витрати часу на дорогу до місця навчання і назад, збори тощо); час, витрачений на задоволення побутових потреб (приготування їжі, прибирання квартири тощо) і відновлення працездатності (відпочинок, сон тощо). На все це в середньому йде від 8 до 10 годин. Вільний час студента, а до нього ми відносимо, перш за все, трудову, суспільну, науково-дослідну, спортивно-оздоровчу діяльність, у середньому дорівнює 3–4 години. Кожний студент використовує його на свій вибір і розсуд.

Ці види діяльності становлять важливі моменти процесу формування особистості майбутнього вчителя, тому всебічний розвиток усіх цих видів діяльності сприяє кращій підготовці фахівця.

Водночас, плануючи вільний час, студент постійно стоїть перед вибором: які види позанавчальної діяльності його більше приваблюють, скількома з них він може займатися без шкоди для навчання. Так, за нашими даними, близько половини студентів займається одним видом діяльності, близько третини – двома, 10% – трьома, незначна частина студентів – чотирма. У ході дослідження виявлено, що у студентів у міру збільшення кількості видів позанавчальної діяльності до 3–4 підвищується і якість планування життєдіяльності й успішність не гірша, а в деяких випадках краща, ніж у студентів, що займалися 1–2 видами діяльності, хоча в останніх часу на підготовку до занять значно більше.

Висновки. Таким чином, організація часу життєдіяльності у студентів у процесі навчання здійснюється епізодично й не формується до рівня самоорганізації.

Проведене нами дослідження дало змогу виділити три групи студентів за рівнем розвитку вмінь організації життєдіяльності: низький, середній, високий. Низький рівень (34,0% опитаних) характеризується ситуативністю, нецілеспрямованістю всієї поведінки. Таким студентам властива повна залежність від ситуації, тимчасова перспектива їх вимірюється в межах одного дня – це ті, хто живе сьогоднішнім днем, а іноді – найближчим часом.

Середній рівень (45,6%) розвитку організації життєдіяльності пов'язаний з плануванням лише значущих навчальних цілей, але без охоплення інших видів діяльності. Цих студентів характеризує усвідомлення й ухвалення завдань організації та планування життєдіяльності, але лише в рамках найближчої часової перспективи (день, тиждень).

Високий рівень розвитку організації життєдіяльності (20,4%) пов'язаний з виконанням основних операцій організації і планування навчальної роботи та всієї життєдіяльності в необмеженій часовій перспективі.

Ще раз відзначимо, що дані одержані при опитуванні студентів, які вже мають достатній досвід навчання в ВНЗ, що ж до першокурсників, то тут становище гірше.

Література

1. Вузовское обучение. Проблемы активации / Б.В. Бокуть, С.И. Сокорева и др. – Минск : Университетское, 1989. – 108 с.
2. Гарифуллина М.М. Дидактические условия формирования учебной деятельности студентов : дисс ... канд. пед. наук / М.М. Гарифуллина. – Казань, 1986. – 200 с.
3. Добронравов Н.И. К проблеме адаптации первокурсников к условиям учебного труда в вузе / Н.И. Добронравов // Вопросы психологии личности и деятельности студентов. – Иркутск : Из-во ИГУ, 1976. – С. 16.
4. Карпова Е.В. Введение в специальность и культура умственного труда / Е.В. Карпова. – Ярославль : Из-во ЯГПУ, 1994. – 116 с.
5. Крайник В.Л. Формирование учебной деятельности студентов первого курса (на материале факультета физической культуры педагогического вуза) : дисс ... канд. пед. наук / В.Л. Крайник. – Барнаул, 1997. – 228 с.
6. Нечаева Т.А. Организационно-педагогические факторы активизации самостоятельной работы студентов : дисс ... канд. пед. наук / Т.А. Нечаева. – СПб., 1992. – 229 с.
7. Организация умственного труда : курс лекций / [сост. Ю.Б. Пиковский]. – М. : Изд-во МИСИС, 1990. – 100 с.
8. Ситдикова Д.Ш. Дидактические условия преемственности в формах и методах обучения в средней и высшей школах : дисс ... канд. пед. наук / Д.Ш. Ситликова. – Казань, 1985. – 150 с.
9. Сманцер А.П. Теория и практика реализации преемственности в обучении школьников и студентов : дисс ... доктора пед. наук / А.П. Сманцер. – Минск, 1992. – 426 с.
10. Соловьева Н.В. Формирование умений самостоятельной работы слушателей подготовительных курсов как средство их адаптации к обучению в вузе : дис. ... канд. пед. наук / Н.В. Соловьева. – Л., 1986. – 269 с.

АЛЕКСЄЄВА Г.М.

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціальні й економічні реформи в Україні спричинили глибокі кризові процеси: зростання безробіття, професійну убогість, духовне зубожіння тощо. У такій ситуації гостро постало питання про соціальну та духовну підтримку окремих категорій населення, які опинились у кризовому стані, особливо моло-